

Radek Ptáček, Petr Bartůněk a kolektiv

Etika a komunikace v medicíně

EDICE CELOŽIVOTNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ ČLK

Radek Ptáček, Petr Bartůněk a kolektiv

Etika a komunikace v medicíně

EDICE CELOŽIVOTNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ ČLK

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována ani šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude **restně stíháno**.

**PhDr. et PhDr. Radek Ptáček, Ph.D., MBA, doc. MUDr. Petr Bartůněk, CSc.
a kolektiv**

ETIKA A KOMUNIKACE V MEDICÍNĚ

Recenzenti:

Prof. MUDr. Jan Petrášek, DrSc.

MUDr. Petr Příhoda

Vydání odborné knihy schválila Vědecká redakce nakladatelství Grada Publishing, a.s.

© Grada Publishing, a.s., 2011

Cover Design © Grada Publishing, 2011

Vydala Grada Publishing, a.s.

U Průhonu 22, Praha 7

jako svou 4612. publikaci

Odpovědná redaktorka Mgr. Helena Vorlová

Sazba a zlom Antonín Plicka

Počet stran 528

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a.s.

Názvy produktů, firem apod. použité v této knize mohou být ochrannými známkami nebo registrovanými ochrannými známkami příslušných vlastníků, což není zvláštním způsobem vyznačeno.

Postupy a příklady v knize, rovněž tak informace o lécích, jejich formách, dávkování a aplikaci jsou sestaveny s nejlepším vědomím autorů. Z jejich praktického uplatnění ale nevyplývají pro autory ani pro nakladatelství žádné právní důsledky.

ISBN 978-80-247-3976-2 (tištěná verze)

ISBN 978-80-247-7267-7 (elektronická verze ve formátu PDF)

ISBN 978-80-247-7268-4 (elektronická verze ve formátu EPUB)

Vedoucí autorského kolektivu

PhDr. et PhDr. Radek Ptáček, Ph.D., MBA
doc. MUDr. Petr Bartůněk, CSc.

Autorský kolektiv

Doc. MUDr. Petr Bartůněk, CSc. – *IV. interní klinika 1. LF UK a VFN, Praha*
Doc. MUDr. Martin Bojar, CSc. – *Neurologická klinika 2. LF UK a FN Motol, Praha*
Doc. MUDr. Svatopluk Býma, CSc. – *Oddělení praktického a rodinného lékařství LF UK, Hradec Králové*
MUDr. Libuše Čeledová, Ph.D. – *Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, Praha*
MUDr. Rostislav Čevela – *Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, Praha*
Doc. PhDr. Ludmila Čírtková, CSc. – *Policejní akademie ČR, Praha*
Doc. MUDr. Jiří Dostál, Ph.D. – *Porodnicko-gynekologická klinika FN, Olomouc*
Doc. MUDr. Jarmila Drábková, CSc. – *Oddělení chronické resuscitační a intenzivní péče 2. LF UK a FN Motol, Praha*
MUDr. Vladimír Gregor – *Oddělení lékařské genetiky FTNSP, Praha*
MUDr. et PhDr. Lenka Hansmanová, Ph.D. – *Porodnicko-gynekologická klinika FN, Olomouc*
Prof. PhDr. RNDr. Helena Haškovcová, CSc. – *Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, Praha*
Doc. PhDr. Ludmila Hlaváčková, CSc. – *Ústav dějin lékařství a cizích jazyků 1. LF UK, Praha*
Doc. MUDr. Iva Holmerová, CSc. – *Gerontologické centrum, Praha*
MUDr. Radkin Honzák, CSc. – *Institut klinické a experimentální medicíny, Praha*
Mgr. Jaroslav Hořejší – *publicista*
PhDr. Dr. phil. Laura Janáčková, CSc. – *Oddělení somatopsychiky VFN, Praha*
Mgr. Dana Jurásková, Ph.D., MBA – *VFN, Praha*
MUDr. Eva Kalvínková – *FN Motol, Praha*
Mgr. Tomáš Kamín – *Policejní akademie ČR, Praha*
MUDr. Petr Křepelka, Ph.D. – *Ústav pro péči o matku a dítě, Praha*
Doc. PhDr. Věra Linhartová, CSc. – *Ústav sociálního lékařství a veřejného zdravotnictví LF MU, Brno*
Mgr. Bc. Miloš Máca – *Česká lékařská komora, Praha*
JUDr. Jan Mach – *Česká lékařská komora, Praha*
Prof. PhDr. Jiří Mareš, CSc. – *Ústav sociálního lékařství LF, Hradec Králové*
Doc. PhDr. Michael Miovský, Ph.D. – *Psychiatrická klinika 1. LF UK a VFN, Praha*
prof. MUDr. Marta Munzarová, CSc. – *Ústav lékařské etiky LF MU, Brno*
Doc. MUDr. Ivan Novák, CSc. – *Dětská klinika FTNSP, Praha*
Prof. RNDr. Václav Pačes, DrSc. – *Ústav molekulární genetiky Akademie věd ČR, Praha*
Prof. MUDr. Pavel Pařko, DrSc. – *III. chirurgická klinika 1. LF UK a FN Motol, Praha*
Prof. MUDr. Hana Papežová, CSc. – *Psychiatrická klinika 1. LF UK a VFN, Praha*
Mgr. Eva Prošková – *Ústav teorie a praxe ošetrovatelství 1. LF UK, Praha*
PhDr. et PhDr. Radek Ptáček, Ph.D., MBA – *Psychiatrická klinika 1. LF UK a VFN, Praha a Česká lékařská komora, Praha*
Ing. Petr Sláma – *Fakultní nemocnice na Bulovce, Praha*
PhDr. Irena Smetáčková, Ph.D. – *Katedra pedagogické a školní psychologie, Pedagogická fakulta UK, Praha*
MUDr. Hana Stankušová, CSc. – *Radioterapeuticko-onkologické oddělení FN Motol, Praha*
MUDr. Helena Stehlíková – *Česká lékařská komora, Praha*
Mgr. Viktor Sýkora – *Centrum pro experimentální biomodely 1. LF UK, Praha*
MUDr. Jana Šeblová, Ph.D. – *Zdravotnická záchranná služba hlavního města Prahy*
MUDr. Jiří Švarc, Ph.D. – *Psychiatrická léčebna Bohnice, Praha*
Mjr. doc. MUDr. Jan Vevera, Ph.D. – *Psychiatrická klinika 1. LF UK a VFN, Praha*
Mgr. Jana Víchová – *Fakultní nemocnice Motol, Praha*
Doc. MUDr. Jiří Votava, CSc. – *Klinika rehabilitačního lékařství 1. LF UK a VFN, Praha*
Prof. PhDr. Petr Weiss, Ph.D. – *Sexuologický ústav 1. LF UK a VFN, Praha*
MUDr. Blanka Zlatohlávková, Ph.D. – *Gynekologicko-porodnická klinika 1. LF UK a VFN, Praha*

Obsah

Předmluva	17
Předmluva	19
Předmluva editorů	23

OBECNÁ ČÁST

1	Etika a komunikace v lékařské praxi (H. Haškovcová)	27
2	Význam komunikace v medicíně (R. Ptáček)	37
	Úvod	37
	Důležitost komunikace a její efekt	38
	Problémy v komunikaci mezi lékaři a pacienty	40
	Význam naslouchání	41
	Trénink komunikačních dovedností a jeho efekt	42
	Závěr	45
3	Důstojnost člověka v kontextu lékařství (M. Munzarová)	51
	Úvod	51
	Důstojnost a filozofie	51
	Postoje současných bioetiků	52
	Monoteistická náboženství	53
	Mezinárodní úmluvy a deklarace	54
	Dokumenty a doporučení Světové lékařské asociace (WMA)	55
4	Komunikační dovednosti v medicíně (R. Ptáček)	59
	Úvod	59
	Komunikační dovednosti v medicíně	59
	Rozhovor jako základní prostředek lékařské praxe	60
	Aktivní naslouchání jako součást rozhovoru	62
	Vedení rozhovoru v rámci lékařské konzultace	62
	Zjišťování zdravotní anamnézy jako specifická forma rozhovoru	65
	Podávání informací	67
	Sdělování nepříznivých zpráv	68
	Nekomunikativní pacient	69
	Závěr	69
5	Empatie, její význam a formy (V. Linhartová)	71
	Úvod	71
	Empatické chování ve zdravotnictví	72
	Empatie je „vidět a slyšet“	75
	Závěr	76

6	Etické normy a kodexy v medicíně (<i>M. Máca, R. Ptáček</i>)	79
	Úvod	79
	Etické normy a kodexy	79
	Etický kodex ČLK	80
	Etický kodex a zákon	82
	Další etické kodexy	84
	Závěr	86

OBOROVÁ ČÁST

7	Komunikace a etika v oboru vnitřního lékařství (<i>P. Bartůněk</i>)	89
	Úvod	89
	Pacient interního oddělení	90
	Specifický přístup v komunikaci	90
	Lékařská etika	91
8	Etika a komunikace v chirurgii (<i>P. Pafko</i>)	95
	Úvod	95
	Některé etické problémy v chirurgii	96
	Odmítnutí operace pacientem	98
	Chirurg a lékařská mlčenlivost	98
	Jak respektovat práva pacienta v terminálním stavu?	98
	Může chirurg odmítnout operaci, které se pacient domáhá?	99
	Svědci Jehovovi	99
	Zavádění nových operačních postupů	100
	Předoperační pohovor s nemocným a jeho blízkými	100
	Vztahy a komunikace s lékaři jiných specializací	101
	Vztahy a komunikace mezi chirurgy	101
	Přednosta chirurgického oddělení	102
	Stížnosti na práci chirurga	102
	Závěr	103
9	Komunikace a etika v gynekologii a porodnictví (<i>P. Křepelka</i>)	105
	Úvod	105
	Lidský plod	107
	Sociální stanovisko a osobnostní argument	109
	Gradualistický přístup	109
	Viabilita, porod a morální statut plodu	110
	Informovaný souhlas	111
10	Komunikace a etika v neurologii (<i>M. Bojar</i>)	117
	Úvod	117
	Komunikace a jednání s pacienty trpícími chorobami nervového a myoskeletálního systému a s jejich příbuznými	118
	Komunikace mezi lékaři, pracovníky ve zdravotnictví a dalšími odborníky, týkající se pacientů trpících chorobami nervového a myoskeletálního systému	122

	Bioetika a komunikace – limity péče o nemocné s nejzávažnějšími a nejčastějšími chorobami NS a MSS	124
11	Etické principy a profesionalita v psychiatrii (H. Papežová)	133
	Úvod	133
	Centrální etické a profesionální principy v psychiatrické péči	135
	Důležitá etická témata v psychiatrické praxi	137
	Etické a profesní zásady v terapeutickém a kolegiálním vztahu	138
	Odpovědnost ve výuce a supervizi psychiatrů v postgraduálním vzdělávání	139
12	Komunikace a etika v sexuologii (L. Janáčková, P. Weiss)	143
	Úvod	143
	Diagnostický rozhovor	143
	Příčiny dysfunkcí	145
	Diagnostika a terapie	145
	Porušení etického přístupu	147
	Etika komunikačních dovedností lékaře v oblasti sexuologie	148
13	Etika v pediatrii (I. Novák)	151
	Úvod	151
	Etické kodexy	151
	Dítě a zkoušení léků	155
14	Komunikace a etika v neonatologii (B. Zlatohlávková)	157
	Úvod	157
	Respekt k budoucí autonomii novorozence	157
	Princip beneficence a non-maleficence v neonatologii	159
	Princip spravedlnosti v neonatologii	160
	Donošení a lehce nezralí novorozenci	160
	Novorozenci vyžadující intenzivní péči	161
	Závěr	168
15	Etika a komunikace v onkologii (H. Stankušová)	171
	Úvod	171
	Sdělování onkologické diagnózy	172
	Psychosociální podpora pacienta v průběhu jeho nemoci	175
	Ukončení agresivní onkologické léčby	176
	Péče o umírající pacienty	177
16	Komunikace a etika v asistované reprodukci (L. Hansmanová, J. Dostál)	179
	Úvod	179
	Účelná komunikace	179
	Rozprava o asistované reprodukci	182
17	Komunikace a etika v lékařské genetice (V. Gregor)	187
	Úvod	187
	Genetická konzultace	187

	Etická problematika prenatalní diagnostiky	188
	Prediktivní genetické testování	189
	Asistovaná reprodukce	190
	Dárcovství zárodečných buněk (oocytů, spermií)	190
	Preimplantační genetická diagnostika	191
	Genová terapie	192
18	Komunikace a etika v geriatрии (I. Holmerová)	193
	Úvod	193
	„Nová generace“ seniorů	193
	„Křehký“ pacient	194
19	Komunikace ve všeobecném praktickém lékařství (J. Mareš, S. Býma) ...	199
	Úvod	199
	Chyby v komunikaci s pacienty	200
	Nové trendy v komunikaci s pacienty	202
	Zjišťování kvality komunikace orientované na pacienta	204
	Specifika komunikace u všeobecných praktických lékařů	204
20	Komunikace a etika v urgentní medicíně (J. Šeblová)	209
	Charakteristika práce v přednemocniční fázi	209
	Komunikační toky v urgentní medicíně	210
	Komunikace při předávání pacienta ve zdravotnickém zařízení	212
	Záchranáři a média	213
	Komunikační techniky a základy krizové intervence	213
	Okruh etických dilemat v urgentní medicíně	215
	Aplikace práv pacienta do podmínek urgentní péče	216
	Etické problémy spojené s resuscitací	218
	Problematika hromadných neštěstí a třídění	219
21	Etika a komunikace v činnosti posudkových lékařů (L. Čeledová,	
	R. Čevela)	221
	Kompetence lékařské posudkové služby	221
	Etika a posudkový lékař	222
	Etická argumentace – komunikace	224
	Závěr	224
22	Etika a komunikace v soudně znalecké praxi (J. Švarc)	227
	Úvod	227
	Znalecká odvětví	227
	Definice znalecké činnosti	227
	Privátní posudek – legální korupce znalců	228
	Hodnocení rozpoznávacích a ovládacích schopností	229
	Absence standardů v České republice	230
	Vzdělávání znalců	230
	Právní vzdělání znalců	230
	Hodnocení důkazů a řešení právních otázek	230
	Presumpce nemoci versus presumpce zdraví	231
	Vystoupení z role pomáhající profese	231

	Pokušení rozhodovat řízení	231
	Kazuistika	232
	Požadavek vyjadřovat se v kategoriích ANO/NE	232
	Revizní posudek	232
	Ústavní posudek	232
	Volba metod	233
	Způsob používání psychodiagnostických metod	233
	Zkušenost znalce, jeho ego a reflexe vlastních možností	233
	Odborné zaměření	233
	Problematika zdravotnické dokumentace	234
	Problém mlčenlivosti	235
	Zneužití důvěry k lékaři	235
	Odpovědnost znalce	235
	Psychologie vyšetření a výslechu	235
	Vyšetření dítěte	236
	Komunikace znalce a posuzovaného	236
	Poučení posuzovaného	236
	Povinnost spolupráce posuzovaného	236
	Pozorování duševního stavu v ústavu	237
23	Etika a komunikace v ošetrovatelství (D. Jurásková)	239
	Úvod	239
	Definice ošetrovatelství	239
	Etický kodex	239
	Etický kodex Mezinárodní rady sester (International Council of Nurses)	
	akceptovaný Českou asociací sester	240
	Komunikace v ošetrovatelství	240
	Osobnost sestry	242
	Ochrana lidských práv v ošetrovatelství	242
	Etika a komunikace sestry s pacientem s bolestí	242
	Komunikace sestry s nemocným dítětem	243
	Komunikace s agresivním pacientem	243
	Etika a komunikace v geriatrickém ošetrovatelství	244
	Etický aspekt multikulturního ošetrovatelství	245
	Komunikace a etické otázky v paliativní péči	245
24	Komunikace a etika v klinické psychologii (R. Ptáček)	247
	Úvod	247
	Klinická psychologie v kontextu medicíny	247
	Etika a etické kodexy v klinické psychologii	248
	Etické principy v klinické psychologii	249
	Etická dilemata v psychologii	251
	Úvod do psychoterapie	255
	Průběh psychoterapie	255
	Ukončení psychoterapie	255
	Závěr	256

SPECIÁLNÍ ČÁST

25	Komunikace s osobami se zdravotním postižením – možné etické problémy (<i>J. Votava</i>)	261
	Pojem „osoba se zdravotním postižením“ (OZP), používání korektní terminologie	261
	Souvislost zdravotního postižení s lékařskými obory a dalšími zdravotnickými odbornostmi	262
	Mezinárodní organizace a dokumenty související s problematikou	264
	Organizace osob se zdravotním postižením	265
	Desatera pro lepší komunikaci	266
	Postoje lékařů a dalších zdravotníků při jednání s OZP	268
	Specifičnost komunikace u některých typů postižení	270
26	Komunikace a etika při jednání s osobami závislými na návykových látkách (<i>M. Miovský</i>)	273
	Úvod	273
	Mezioborovost a uživatelské skupiny a jejich důsledky pro komunikaci	273
	Specifika settingu komunikační situace s adiktologickým pacientem	276
	Komunikační strategie a intervence z hlediska vlivu návykové látky	281
27	Komunikace a etika s nemocnými s poruchami smyslů (<i>V. Linhartová</i>)	289
	Úvod	289
	Komunikace s nevidomými	291
	Komunikace s neslyšícími	296
	Komunikace s hluchoslepými pacienty	299
	Závěr	302
28	Etika a komunikace lékařů s pracovníky nelékařských oborů (<i>H. Haškovcová</i>)	305
29	Komunikace a etické problémy s VIP pacienty (<i>R. Honzák</i>)	313
	Úvod	313
	VIP syndrom	314
30	Jak komunikovat s nemocným lékařem (<i>H. Haškovcová</i>)	323
31	Interkulturní aspekty komunikace v medicíně (<i>J. Mareš</i>)	331
	Úvod	331
	Terminologické aspekty	331
	Zdroje nedorozumění a konfliktů	332
	Dva příklady rozdílů	334
	Předpoklady pro interkulturní komunikaci	337
	Nové požadavky na školství a zdravotnictví	341
	Pravidla pro jednání s příslušníky menšin	341
	Závěr	343

32	Komunikace versus rasismus v lékařské praxi (T. Kamín)	345
	Úvod	345
	Rasismus, jeho formy a oblasti výskytu	345
	Rasismus v medicíně?	347
	Jakou roli hrál rasismus při sterilizacích romských žen?	348
	Závěr	350
33	Genderová specifika lékařské komunikace (I. Smetáčková)	353
	Úvod	353
	Genderové uspořádání jako platforma komunikace	353
	Gender v lékařství	355
	Genderový rozměr v lékařské komunikaci	357
	Závěr	360
34	Komunikace s vážně nemocnými a umírajícími (E. Kalvínská)	363
	Úvod	363
	Specifická situace vážně nemocného či umírajícího a ošetřujícího personálu	363
	V čem spočívá spirituální péče	364
	Specifika komunikace při vážném onemocnění či umírání	366
	Možnosti jak zlepšovat současnou situaci	367
	Odebírání spirituální anamnézy	369
	Čemu je vhodné se v komunikaci s vážně nemocným či umírajícím vyhnout	370
	Jak o sebe pečovat	371
	Komunikace při sdělování nepříznivé prognózy	371
	Komunikace s pozůstalými při sdělování úmrtí pacienta	372
	Závěr	373
35	Komunikace s umírajícími a dlouhodobě nemocnými dětmi a jejich rodiči (J. Víchová)	375
	Úvod	375
	Komunikace s rodiči nemocných a umírajících dětí	375
	Pocit viny při onemocnění dítěte	376
	Snaha chránit dítě před špatnými zprávami	376
	Dopad špatné zprávy	377
	Rodičovská potřeba otevřené budoucnosti	377
	Komunikace o nemoci a smrti s dítětem	378
36	Komunikace s agresivním pacientem (J. Vevera)	381
	Úvod	381
	Bezpečí zdravotníka je prioritou	381
	Prostředí, ve kterém jednáme	381
	Deeskalace	384
	Agrese, která má charakter násilného nebo kriminálního chování	387
37	Komunikace s obětí trestného činu (L. Čírtková)	389
	Úvod	389

	Diferenciace obětí zločinu	389
	Komunikace zdravotníků s oběťmi zločinů	391
	Doporučení pro kontakt s oběťmi kriminality	393
38	Komunikace při mimořádných událostech (R. Ptáček)	397
	Úvod	397
	Základní pojmy	397
	Psychologická první pomoc	401
	Etické otázky	406
	Závěr	407
39	Etika ve vědě a výzkumu (V. Pačes)	411
	Úvod	411
	Etický kodex výzkumných pracovníků v Akademii věd České republiky	411
	Postup při řešení sporných etických otázek	414
40	Etika práce s laboratorními zvířaty (V. Sýkora)	415
	Úvod	415
	Biomedicínský výzkum	415
41	Etika versus ekonomika (P. Sláma)	419
	Úvod	419
	Modely zdravotnických systémů a jejich vliv na poskytovanou zdravotní péči	419
	Úhrady zdravotní péče – historie	420
	Úhrady zdravotní péče a motivace zdravotnických subjektů	421
	Výkonový způsob úhrady dle Seznamu výkonů	421
	Paušální způsoby úhrad	422
	Platba za případ hospitalizace – DRG	423
	Ostatní ovlivňující faktory	424
	Vliv šedé ekonomiky	425
42	Komunikace s médii (J. Hořejší)	427
	Úvod	427
	Média odborná – víme vždy, co čteme?	427
	Média všeobecná – veřejný prostor a my	430
	Jak, kdy a proč (ne)komunikovat s novináři	433
43	Jsou lékaři 21. století vázáni Hippokratovou přísahou? (L. Hlaváčková)	439
	Jak odpovědět závěrem na otázku položenou v názvu kapitoly?	442
44	Etická komise České lékařské komory (H. Stehlíková)	443
45	Právní aspekty komunikace v lékařské praxi (J. Mach, E. Prošková)	447
	S pacientem nelze nekomunikovat	447
	Vizita a komunikace	449
	Kdo, kdy a kde má s pacientem komunikovat	450
	Informovaný souhlas a informovaný nesouhlas	452

	Komunikace s nezletilým pacientem a jeho zákonnými zástupci	455
	Komunikace s nevléčitelně nemocnými	457
	Komunikace s osobami blízkými pacientovi	458
	Komunikace v případě léčby a hospitalizace bez souhlasu pacienta	460
	Telefonická komunikace s pacientem a jeho blízkými	461
	Komunikace mezi lékaři v lékařském týmu a při navazující zdravotní péči	462
	Komunikace lékaře, zdravotní sestry, porodní asistentky a dalších zdravotníků	464
	Právní odpovědnost v souvislosti s komunikací v lékařské praxi	466
	Občanskoprávní odpovědnost – náhrada škody a právo na ochranu osobnosti v souvislosti s komunikací	468
	Závěr	469
46	Právní souvislosti	
	Lékařská etika – právní aspekty (J. Mach)	471
	Etika v medicíně má svůj právní základ	471
	Iatropatogenie	473
	Trestní odpovědnost ve zdravotnictví a etika	473
	Ochrana osobnosti a etika	475
	Pracovněprávní odpovědnost zdravotníků a etika výkonu zdravotnického povolání	476
	Správní odpovědnost zdravotnického zařízení a etické jednání s pacienty	477
	Disciplinární odpovědnost lékařů, zubních lékařů a farmaceutů a etika ...	477
	Etika výkonu nelékařských zdravotnických povolání z právního pohledu	478
47	Burnout syndrom jako důsledek komunikačního přetížení lékařů a zdravotníků (R. Ptáček)	481
	Úvod	481
	Příznaky a příčiny	481
	Závěr	485
48	Etika a kritické stavy (J. Drábková)	487
	Téma a jeho základní pojmy	487
	Bioetika kritických stavů a její zásady	490
	Eutanazie	490
	Základní zásady bioetiky a jejich pojetí u kritických stavů	491
	Přání a rozhodnutí pro dobu budoucí	493
	Etické pojmy života a tanatologie	493
	Etika informací v urgentní a v intenzivní medicíně a péči	494
	DNR – do-not-resuscitate (order), DNAR (do-not-attempt resuscitation) ...	495
	Nezahájení nebo ukončení, odnětí léčby, podporující nebo nahrazující v intenzivní medicíně základní životní funkce	496
	Omezovací prostředky	498
	Výzkum s tématy kritických stavů	498
	Závěr	499

49	Informovaný souhlas z pohledu etiky (<i>M. Máca</i>)	503
----	--	-----

PŘÍLOHY

Příloha 1 – Norimberský kodex	509
Příloha 2 – Evropská charta lékařské etiky	510
Příloha 3 – Stavovský předpis č. 10 České lékařské komory	512
Seznam zkratk	515
Jmenný rejstřík	517
Věcný rejstřík	519
Souhrn	527
Summary	528

Předmluva

Vážené kolegyně, vážení kolegové, milí čtenáři,

dostává se vám do rukou kniha širokého autorského kolektivu lékařů, psychologů a právníků věnovaná etice a komunikaci v medicíně. Monografie je zajímavě koncipovaná. Kromě obecných kapitol je zaměřena na specifika a odlišnosti většiny klinických oborů. Podstatná část je věnována komunikaci s různými skupinami nemocných při zohlednění jejich typu chování, zdravotního stavu či věku. Předností knihy je skutečnost, že autorský tým je převážně tvořen významnými lékaři s dlouholetou klinickou zkušeností, bohatými životními zkušenostmi a potřebnou empatií ve vztahu k nemocným.

Etika má základ v řeckém slově *ethos* čili mrav a studuje morálku a morální jednání včetně norem při posuzování lidského konání z hlediska dobra a zla. Etika v průběhu dějin se významným způsobem vyvíjela od Platonovy teze o transcenci ideje dobra, resp. tří charakteristik člověka, totiž žádostivosti, vůle a rozumu, přes Aristotelovu teorii středu, křesťanské tradice k novověkým myslitelům, teorii utilitarizmu přes Kantův kategorický imperativ vycházející z motivů jednání, nikoliv jejich důsledků až po existencialismus.

Etický imperativ lékařství vždy poskytovat pomoc trpícímu však má díky moderním diagnostickým a terapeutickým metodám a postupům takové konotace, které staví rozhodování lékaře před dosud nepoznaná dilemata právě z hlediska morálky.

Všechny formy komunikace v lidském společenství jsou esenciální pro navázání účinného kontaktu, spolupráce a porozumění. Více než v kterémkoliv jiném oboru to je patrné v lékařství. Naprostá většina problémů a stížností ve zdravotnictví jde totiž na vrub nedostatečně či nesprávně volené komunikaci mezi zdravotníky a pacienty.

V posledních letech je s ohledem na rozvoj informatiky a komunikace prostřednictvím sítí a portálů nezbytné podporovat všechny aktivity, které zdůrazňují a prohlubují komunikační dovednosti, neboť vzájemný lidský kontakt byl a je nezastupitelný.

Je nesporné, že kniha, kterou má čtenář nyní k dispozici k tomu přispívá zásadním způsobem.

*prof. MUDr. Tomáš Zima, DrSc., MBA
děkan 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy*

Předmluva

„Hvězdné nebe nade mnou a mravní zákon ve mně“

Tak jako vztahy mezi lidmi ve společnosti obecně, tak i vztahy mezi lékaři a jejich pacienty upravují normy právní a etické. Zatím co právní předpisy – zákony a vyhlášky představují jakési morální minimum, jehož dodržování vynucuje stát svojí represivní mocí, psané i nepsané etické (morální) normy upravují mnohem širší oblast společenských vztahů. Jejich dodržování zajišťuje jednak naše svědomí, tedy vnitřní hodnotící mechanismus každého z nás, tak zároveň i veřejné mínění – tedy zevní mechanismy posuzující naše konání. Chceme obstát před sebou samými i v očích ostatních. Snažíme se jednat tak, abychom si udrželi svoji čest a morální integritu, tedy abychom si mohli vážít sami sebe a abychom si udrželi úctu ostatních.

Etika, jejíž název je odvozen z řeckého slova „ethos“ – mrav, zvyk, je vědeckou disciplínou zabývající se hodnocením mravnosti lidského chování. Široký systém pravidel a norem určujících chování a jednání lidí nad rámec onoho zmiňovaného právního minima pak nazýváme morálkou neboli seznamem povinností – deontologií („deon“ – řecky povinnost), které by měl slušný člověk plnit. Nejenom právní předpisy, ale také morální normy a pravidla chování se s vývojem společnosti v čase mění. A tak jednání dnes běžné by dříve mohlo představovat nepřijatelné porušení společenských konvencí a naopak. Základní principy, jejichž dodržování povyšuje člověka nad zvířata, však zůstávají platné stále.

Vedle obecně platných morálních imperativů shrnutých například v křesťanském Desateru, má svá vlastní pravidla a normy snad každý obor lidské činnosti. Avšak patrně žádný z nich nemá pravidla profesní morálky tak propracovaná jako medicína. Lékařská etika, která má za sebou několik tisíc let nepřetržitého vývoje, se dnes snaží především udržovat vysoký standard a rovnováhu mezi odborností na straně jedné a lidskostí v konání lékaře na straně druhé. Nejenom bez odborných znalostí, ale ani bez lidského přístupu k nemocným nemůže nikdo být dobrým lékařem.

Vztah důvěry mezi pacientem a jeho lékařem

Vztahy mezi lékaři a pacienty se v čase proměňují, avšak vždy a za všech okolností se řídí minimálně dvěma morálními imperativy:

- „Salus aegroti suprema lex.“ – Zdraví pacienta je nejvyšším zákonem.
- „Primum non nocere.“ – Především neškodit.

Bezvýhradné dodržování těchto etických pravidel je pak základním předpokladem pro existenci onoho zvláštního vztahu důvěry mezi pacientem a jeho lékařem. Vztahu, který bez ohledu na špatné zákony vycházející v poslední době z dílny našeho ministerstva zdravotnictví nelze v žádném případě redukovat na pouhý obchodní vztah poskytovatele určité služby a jeho klienta, či chcete-li zákazníka.

Základem vztahu mezi lékařem a pacientem je samozřejmě slušnost a vzájemná úcta, ale i respekt vůči důstojnosti člověka v jeho zdraví i nemoci, v utrpení. Samotné slovo pacient přece pochází z latinského „patiens“ – trpící, případně „patientia“ –

trpělivost. Pacient musí věřit lékaři, že udělá vše, co bude v jeho silách, aby mu od jeho utrpení pomohl. A lékař je tím, kdo má ze všech sil pacientovi pomáhat, tím kdo nikdy nesmí zneužít jeho nouze a zoufalství nebo své informační převahy k vlastnímu prospěchu. Vyšší stupeň důvěry, jíž se lékaři oprávněně těší v porovnání s nejrůznějšími profesemi, vyplývá právě z víry a přesvědčení pacientů, že lékař ve svém jednání respektuje nejenom vědecké poznatky (odbornost), ale též morální zásady (etika). Bez vzájemné důvěry je úspěšná léčba prakticky nemožná.

Autonomie lékaře – podmínka bezpečnosti pacientů

Prospěch pacienta musí být vždy prioritou práce a snažení lékaře, který nesmí ordinovat neúčelné léčebné a diagnostické úkony ze zjištěných motivů. Při léčbě pacientů se nesmí řídit hledisky komerčními, ale vždy výhradně svým svědomím a svými znalostmi. Nezávislost lékaře při rozhodování o způsobu léčby je základní a nejdůležitější podmínkou bezpečnosti pacientů. Lékař zkrátka nemůže být ekonomicky závislý na tom, co ušetří na svých pacientech.

Profesní autonomii lékařů omezují rozhodnutí manažerů, kteří jsou často ekonomové, medicíně vůbec nerozumí, a tedy nenesou vůči zdraví pacientů žádnou odpovědnost. Ta zůstává stále na bedrech lékařů, kteří by se, když už ne z etických ohledů na své pacienty, tak alespoň z vlastního pudu sebezáchovy, nikdy neměli nechat donutit k tomu, aby bez jasného právního podkladu omezovali kvalitu, dostupnost a bezpečnost lékařské péče.

Lékaři se dnes ocitají také pod stále tvrdším tlakem zdravotních pojišťoven. Pojišťovny i politici se prostřednictvím penalizací na jedné straně a finančních bonifikací na straně druhé snaží přinutit lékaře, aby omezovali nároky pacientů. Úhradové a regulační mechanismy jsou však často v příkrém rozporu s pravidly lékařské etiky. Tedy s principy obsaženými mimo jiné i v Etickém kodexu České lékařské komory, která je ze zákona jedinou institucí oprávněnou v České republice trestat lékaře za etické prohřešky.

Má-li komora v zájmu občanů a z pověření státu plnit úlohu garanta kvality lékařské péče a strážce etiky výkonu lékařského povolání, pak musí zároveň tvrdě hájit profesní zájmy svých členů tak, abychom my lékaři mohli své povolání vykonávat co možná nejlépe. Jen na státní moci nezávislá profesní samospráva, jejíž pravomoci podléhají všichni lékaři vykonávající v České republice své povolání, může dokázat hájit autonomii lékařské profese a svobodu pacientů proti diktátu zdravotních pojišťoven i proti zvůli politiků. Čím lépe komora v tomto zápase obstojí, tím větší autoritě se bude těšit mezi lékaři a tím více užitečnou bude i pro pacienty.

Dilema současné medicíny

Vedle ohrožení autonomie lékařů v jejich rozhodování vytváří komercializace a sílící ekonomické tlaky v medicíně ještě jedno ohrožení morálních principů naší profese. Jde o největší dilema současné medicíny, o hledání pokud možno spravedlivého kompromisu mezi „neomezenými“ možnostmi lékařské vědy na straně jedné a omezenými finančními zdroji na straně druhé. Tento problém se více či méně úspěšně snaží řešit

všechny vyspělé státy, přičemž žádné zázračné řešení pochopitelně neexistuje. Ani zdravotnictví totiž není perpetuum mobile a nemůže fungovat bez peněz. Prosazování ekonomických pravidel však nesmí narušovat etický rozměr lékařského povolání. Platí přitom jasná úměra, že čím jsou výdaje určené na zdravotnictví v dané zemi nižší, tím se lékaři dostávají pod větší ekonomický tlak, a tím více pak bezpečnost pacientů závisí na jejich morální integritě.

Lékaři mají právo hájit své profesní zájmy

Lékaři musí své povolání vykonávat s patřičnou odborností a v souladu s náročnými etickými pravidly. Nikde však nestojí psáno, že máme pracovat zadarmo, či že bychom snad dokonce měli ze svého platit zdravotní péči pro své pacienty. Podobné zneužívání lékařů prostřednictvím různých regulačních srážek je pouze výmyslem českých ministerských byrokratů a úředníků zdravotních pojišťoven. Každý člověk dělá chyby a dopouští se omylů. Chyba lékaře však může mít fatální následky. Také z toho důvodu v civilizovaných zemích dostávají lékaři za svoji náročnou a odpovědnou práci přiměřeně zapláceno. U nás tomu tak stále není. Proto mají naši lékaři morální právo své profesní i ekonomické zájmy hájit a proto je bude při tom i nadále Česká lékařská komora podporovat.

*MUDr. Milan Kubek
prezident České lékařské komory*

Předmluva editorů

Předkládaná publikace „Komunikace a etika v lékařské praxi“ vznikla v letech 2010–2011 v poměrně širokém kruhu spoluautorů. Hlavním cílem publikace není podat systematické a vyčerpávající informace o problematice komunikace a etiky v medicíně v učebnicovém stylu, ale vytvořit text, který by v co nejširším záběru ilustroval rozmanitost této problematiky v reálné každodenní medicíně. Výsledný text není samozřejmě zcela vyčerpávajícím a řada témat by si zasloužila rozpracovat podrobněji, některá jistě i chybí. Nicméně i tak se domníváme, že výsledná publikace je hodnotným textem, který mezi ostatními publikacemi na příbuzná nebo shodná témata podává diferencovaný a relativně komplexní pohled řady odborníků na tak složitou oblast, jako je komunikace a etika v medicíně.

Publikace je rozdělena do tří základních oddílů. První oddíl je zaměřen na problematiku na obecné úrovni a v širších souvislostech. Druhý oddíl je orientován na profesní odlišnosti a třetí oddíl je zaměřen na konkrétní specifické otázky a oblasti, které nelze jednoznačně oborově určit, protože se často týkají většiny medicínských oblastí, jak je tomu např. u komunikace s umírajícími, oběťmi trestného činu apod.

Věříme, že se předkládaná publikace stane inspirací a možná i rádcem nejen pro všechny začínající, ale i zkušené lékaře a zdravotníky.

Poděkování patří všem spoluautorům za spolupráci, oběma recenzentům za připomínky a cenné podněty a nakladatelství Grada Publishing za realizaci publikace.

Radek Ptáček, Petr Bartůněk